

За пръв път го видях преди десет години под чинарите пред "Трите грозда". Тогава те бяха трима. Той, преждевременно побелял дългуч с лице на вечно смеещ се, неговата феерична женица, изискана, въпреки въздългите ръкави на очевидно наследеното зимно палто, и дванайсетгодишно момиченце, едно от онези умни и тихи деца, които неочаквано разцъфват в истински хубавици. Продаваха книги. Малката им книжарница, всичко на всичко петдесетина тома, лежеше прегледно подредена по ниската ограда на покритото с плочки малко издигнато място, където лятно време поставят масите от кафенето. През март посетителите все още седяха вътре поради студа. Някъде около пет часа след обед се надигаше буря. Източният вятър трупаше над Устието тежки черни облаци. Скоро щяха да изсипят мокрия си товар над Белград. Минавах край "Трите грозда" точно в момента, когато вятърът – този повърхностен читател – започна нервно да прелиства книгите с меки корици, а първите едри капки паднаха в прахта, която тозчас жадно ги попи.

Мъжът, жената и момиченцето събираха бързо книгите в, куфара, изплетен от лико. Спрях се като омагьосан и наблюдавах тази трогателна сцена. Нарездаха мълчаливо книгите, изцяло заангажирани от работата си. От време на време човекът вдигаше загрижен поглед към голите корони на чинарите и продължаваше да спасява богатството си. От това как работеха – със съвършено съгласувани движения – се виждаше, че са рядко задружно семейство. Бащата уговаряше момиченцето да се скрие под навеса на "Политика", но тя упорито продължаваше да му подава книги. Не знам защо си спомних за Светото семейство и оттогава сцената прибиране на книги под дъжда остана съхранена в спомени-

те ми като едно от изключително чистите неща, които с години пазех като някакви чудодейни талисмани и ги изваждах от паметта си само в краен случай, когато започне да ми се струва, че безвъзвратно съм се натикал в задънена улица. Ето тогава Светото семейство ми помагаше да преживея някак си лошите дни и да си възвърна изгубената вяра в щастieto. Извиквах отново тази отдавнашна картина на приближаващата се пролетна буря, минувачите, заплашени от дъжда и злокобния вятър, развял листите – и малкото тричленно семейство, което, затворило най-сетне плетения си преселнически куфар, изтичва под, стрехите надолу по улица "Македонска". И до ден днешен не съм видял трима човека, посветили се толкова един на друг. Сякаш са свързани от една обща тайна, сами сред забързаната тълпа, лагеруваха сред неприятелския стан на нечитателите. Стоях и размишлявах: и тримата ли продаваха книги или майката и дъщерята бяха предугадили лошото време и изтичали от къщи да помогнат на бащата да не се намокри и да спасят малката си подвижна книжарница? Както и да е, проследих ги с поглед, чак докато не се изгубиха, скрити зад завесата на дъжда, съвсем омагьосан от тази неочаквана сцена от доброта, която ми подари месец март. Не усетих как съм се намокрил до кости.

Следващия път, когато го заварих на същото място, беше сам. Спрях се да прегледам книгите. Човекът продаваше няколко енциклопедии, събрани съчинения на сестри Бронте, избрани съчинения на Достоевски, голям илюстриран наръчник "Книга за всяка жена", две готварски книги, комплект книги на Луис Бромфийлд, "Светът на чудесата" на Уолт Дисни, "Брем – животинското царство" и Жорж Сименон в десет книги, с меки корици. Трябва да му се признае, че засадата беше поставил на най-подходящото

място! Колкото и малко да се чете у нас, пред "Грите грозда" все пак минава най-начетената част от Белград. Това са журналисти, коректори, редактори и служители от радиото, телевизията и редакциите на два вестника, а "Грите грозда" открай време са дневната им борса на информация. Мъжът седеше на онзи същия плетен куфар, който бях видял по време на миналата буря. На лицето му потрепваше добродушен, търпелив израз на човек, който вижда пред себе си реката на времето. И макар че Сава е далеч от тази част на града, струваше ми се, че е седнал да лови риба.

От този ден често се спирах да поразговарям малко с него. Нещо непреодолимо ме привличаше у този спокоен петдесетгодишен човек, който сред истеричната врява около стъклените входове на "Политика", където сновяха, договаряха се и се одумваха славни репортери; невротици, завинаги отровени от миризмата на печатарското мастило; пияници и хитри коментатори, доживели безброй смени на онези, за които бяха писали; влиятелни редактори в сянка и други, тепърва започващи да правят журналистическа кариера, минавайки през трупове; онези, които бяха вдигнали ръце от всичко, и пенсионирани словослагатели, които нямат сила, да се откъснат от издателството, където са прекарвали цяла вечност – седеше спокоен като монах от някакъв таен Орден на книгата, като едночленен оркестър на Армията на спасението, който предизвиква угризения на съвестта у минавачите, без да върши абсолютно нищо, освен че съществува и изглежда така, както си изглежда: малък оазис от спокойствие и мъдрост на тротоара, по който със звън се търкалят монети и временни успехи.

Имаше дълги периоди, когато не го виждах. Вероятно продаваше стоката си из провинцията, а след това внезапно се появяваше на най-неочаквани места – веднъж дори и

пред самия вход на Зоопарка! Няколко пъти го срещах на панаириците на книгата. Разхождаше се между щандовете и четеше заглавията, помъкнал като някакъв книжарски Сизиф онзи свой легендарен плетен куфар или не много полек кожен сак. Спираше се за миг край някое ново издание и набожно го взимаше в ръце. В това движение имаше толкова преклонение и тиха преданост, че завивдах и на писателя, и на книгата, която държеше между дланите си.

Но най-често го срещах по канцелариите и във фоайетата на учрежденията от "Славия" до Калемегдан, които обикалях като куриер. Обикновено излагаше книгите близо до портиерната (когато не го пускаха да влезе по-навътре в сградата), в столовите или по коридорите, на стълбищните площадки, а преди всичко обикаляше по етажите и подреждаше малката си библиотека на някоя свободна маса или по килима. Имаше нещо фокусническо в тази сцена: пътуващ продавач на книги и натрупалите се около него служители, нещо, което надхвърля работата на обикновения търговски пътник. Сякаш нехаеше за процентите от продажбата – даваше книги при безумно изгодни условия: на изплащане, с големи отстъпки, дори и без първа вноска и всякакви формалности, вярвайки, че никой от купувачите няма да го излъже. Веднъж видях със собствените си очи как предостави избраните съчинения на Франц Кафка на един млад стажант първо за четене, а ако книгите не му се харесат, предложи му спокойно да ги върне; щял да ги приеме обратно! Изглежда книгите за него бяха много повече от обикновена стока. На безкнижното чиновническо множество като че ли подаряваше някакво тайно оръжие, с което един ден да се опълчи срещу насилието на канцеларщината. "Ако четат, може би няма да повторят грешките на своите предшественици! – повери ми той веднъж, докато пиехме кафе. – Ще

станат по-добри. Но те, за съжаление, четат толкова малко..." Сякаш, внасяйки книгите на славни бунтари в тези административни бастиони, в които често не прониква нито дневна светлина, нито будна мисъл, лека-полека оправяше света. По това приличаше на онези скромни монаси-францисканци, странстващи по италианските градове, които като просяци събирали в касички подаяния за строителство на някой храм, който няма да видят приживе.

Когато след няколко години мълчание спечелих доверието му, започна по малко да ми се изповядва. Бил като мене дребен чиновник, но един ден му се усмихнало щастие-то – предложили му да стане аквизитор.

- Признавам – каза, – беше ме страх от свободата, но същевременно ми се предоставяше чудесна възможност да прекарам остатъка от живота си в компанията на книгите; наистина, без сигурност, но и без работно време. Но да ти кажа, и тази сигурност, която ни предлага постоянното работно място, не е така сигурна, както изглежда на пръв поглед! Има ли изобщо някаква сигурност в нашите неизвестни дни?

Сега изкарвал толкова, колкото успеел да продаде. Немал друг шеф, освен Стендал, нито пък друг закон, освен събраните съчинения на Антон Павлович Чехов. Вече две десетилетия обикалял като пътуваща книжарница учрежденията на Белград и провинцията и продавал подвързана мъдрост.

Дълго се питах защо ли е продължил да живее в близост до канцелариите, щом, също като мене, толкова копнел да диша на свобода. Защо не си е избрал някаква друга работа, далеч от всички чиновнически мравуняци? Сега, когато размишлявам за това, той ми напомня на случаите, при които бивши затворници, след излежаване на присъдата,

остават като ПОЛУОСВОБОДНИ в близост до бившите си затвори, като се издържат с продаване на дреболии, ръкоделия, с даване под наем на стаи за клетниците, дошли на свиждане с някой затворник, или дори остават на работа в самия затвор като огняри, чистачи и механици. С течение на времето, от дългия затворнически живот, напълно са изгубили навичките на свободните хора. А може би са схванали преди много други, че целият свят е само една огромна тъмница и че няма абсолютно никакво значение от коя страна на решетките се намира човек. Чудех се защо служителите предпочитат да купуват книги от него, а не от далеч по-снабдените книжарници, намиращи се близо до учреденията, а понякога и в самите им приземия?

- Първо, затова – каза той, – че им давам книгите на изплащане, а второ, много хора някак си се страхуват да влязат в книжарница, където обикновено ги посрещат книжарки-интелектуалки и ги питат още от вратата какво желаят. Боят се, че няма да могат да обяснят коя книга искат; че грешно ще изговорят името на писателя или заглавието на произведението; накрая, че може да станат за смях, от което, забелязал съм, хората най-често се и плашат. Аз разговарям с тях. Влизам в стаите им и за кратко време нарушавам скуката им. Когато почукам на вратата и им предложа книги, те имат предимство: могат да ми откажат, да ме изгонят или да приемат стоката ми. Те решават тогава, защото съм под тях – обикновен търговски пътник, кажи-речи: човек вън от закона! А нашият народ, както знаеш, има добро сърце. Ще купи и когато не е имал намерение, само да ми направи добро... Вземи това! Може да ти е от полза...

Подава ми въздебела, чудесно оформена книга: "Лечение с билки".

- И честита Нова година! – казва.

Прелиствам книгата за билкарството от първата до последната страница, но не откривам в нея описание на чудотворната билка, която може да ме излекува от канцеларския синдром.